

Te oud voor het servet, te jong voor het tafellaken

Mevrouw de rector magnificus, dames en heren collega's en studenten, lieve familie en vrienden, fantastisch dat u allemaal met dit prachtige weer naar Leiden gekomen bent om mijn inaugurale rede hier bij te wonen in dit zojuist gerestaureerde, schitterende gebouw. PAUZE

Dit verhaal wordt géén feestverhaal: ik ga u toespreken alsof u verantwoordelijk bent voor hoe wij in Nederland omgaan met jongeren die – soms op een heel ernstige manier – de weg van de misdaad ingeslagen zijn, en ik hoop, door me tot u te richten, te bereiken dat wij in Nederland – ik bedoel: het hele systeem: de politiek, het beleid, het strafrecht, de zorg – effectievere wegen gaan kiezen in ons pogen deze jongeren een gunstiger toekomst te bieden en de criminaliteit terug te dringen.

De casus waarmee ik zal beginnen illustreert onmiddellijk dit onderwerp.

Een paar weken geleden werd ik door het hof in Arnhem gevraagd als getuigedeskundige op te treden in een zaak van een inmiddels 20-jarige man die twee jaar eerder schuldig bevonden was aan brandstichting en die daarvoor veroordeeld werd tot tbs-onder voorwaarden, waarvan de belangrijkste was dat hij zich zou laten behandelen. Dat gebeurde, maar in een kliniek waar zijn forse ADHD door een volwassenen psychiater met antidepressiva werd behandeld, waarop zich bijwerkingen ontwikkelden, zó ernstig dat de patiënt de behandeling afbrak. En daarop zette de rechtbank de maatregel-onder-voorwaarden om in een tbs met dwangverpleging. We hebben het over eind 2007. De advocaat gaat hiertegen in beroep en ik word medio 2008 gevraagd mijn licht te laten schijnen over deze casus. Ik zie de jongeman in september en concludeer dat we te doen hebben met een heel coöperatieve, meer dan gemiddeld intelligente, 20-jarige ADHD-er die vroeg getraumatiseerd is geweest door seksueel misbruik door buurjongens.

Ik schat in dat hij op het moment van onderzoek - wellicht dóór die ADHD en traumatisering - een psychologische leeftijd heeft van 14-15 jaar. Ik adviseer als maatregel een pij, p.i.j., dat betekent plaatsing in een inrichting voor jongeren – een eufemistische uitdrukking voor jeugd-tbs – en ik adviseer behandeling in een justitiële jeúgdinrichting door collega's met jeúgdpsychiatrische expertise. Op de zitting van het hof blijkt een eenmaal uitgesproken tbs niet meer om te zetten te zijn in een jeúgdmaatregel (een p.i.j.-maatregel dus). Bovendien kunnen jongeren met een tbs - om verschillende redenen - niet behandeld worden in een jeúgdinrichting. Als de jongen in eerste instantie ondanks zijn 18 jaar volgens het jeugdstrafrecht veroordeeld was geweest – de wet laat dat toe onder bepaalde voorwaarden – had hij wél met een jeugdmaatregel in een jeúgdinrichting terecht kunnen komen. De voorzitter van het hof spreekt zijn spijt hierover uit; twee weken later schroeft het hof de tbs met dwangverpleging terug naar de eerder opgelegde tbs met voorwaarden. De jongeman wordt ambulante behandeld, nu met adequate geneesmiddelen waar hij het zeer goed op doet en hij wordt intensief begeleid door verschillende instanties. We zijn wél - door de procedures - inmiddels ruim twéé jaar verder! Twee jaar gevangenis, tussen voor hem angstaanjagende, veel oudere kompanen.

Vandaag zal het gaan over deze leeftijdsgroep, de 16 tot 23-jarigen. Het zal u duidelijk zijn dat ik vind dat die beter in een voor die leeftijdsgroep aangepast strafrecht kunnen worden vervolgd dan in het volwassenstrafrecht. Overigens kán dit formeel dus al wel, maar er wordt nauwelijks van deze mogelijkheid gebruik gemaakt.

Sta me toe eerst even terug te gaan naar het jeugdstrafrecht zoals het nu van toepassing is op 12-18-jarigen.

Samenvatting van het voorafgaande

In de diesrede die ik in 2004 uitsprak aan de Vrije Universiteit bepleitte ik een veel beperktere toepassing van het jeugdstrafrecht – pas het alleen toe in heel ernstige gevallen - en zet voor alle andere gevallen effectieve jeugdzorg in. 'Effectief' wil zeggen: jeugdzorg volgens methoden die wetenschappelijk bewezen effectief zijn. Liever dan de bejegening van deze jongeren verder te *verjustitaliseren*. Met dat lelijke woord *verjustitaliseren* bedoel ik: het - voor het oplossen van probleemgedrag van jongeren - steeds vaker inzetten van zware jústitiële instrumenten zoals rechtszaken en justitiële jeugdinstellingen. Instrumenten die handenvol geld kosten zonder ooit hun effectiviteit bewezen te hebben.

Ik sta in déze rede eerst met u nog eens even stil bij wat voor betekenis straffen in onze samenleving heeft, om daarna kort in te gaan op het samengaan van delictgedrag en psychische stoornissen, en dat dan toegespitst op de leeftijdsgroep jongeren en jong-volwassenen. Ik wil u laten zien dat er voor de laatste groep een heel wat rationeler strafrecht denkbaar is dan het nu toegepaste volwassenstrafrecht.

Straffen

Het straffen is altijd bedoeld geweest om genoegdoening, dat wil zeggen: vergelding te halen bij de dader – dat zal altijd wel zo blijven en dat moet ook. In het aards paradijs tenslotte is destijds de toon al gezet bij Adam en Eva. Ietswat disproportioneel zouden we tegenwoordig zeggen, met die appel... maar je mag wel concluderen: straffen is van alle tijden. Straffen heeft echter óók altijd de pretentie gehad recidive tegen te gaan, niet alleen bij die éne dader, maar bij álle potentiële daders. En straffen heeft ook als doel de maatschappij te beveiligen en eigenrichting te voorkomen. Vrijheidsontneming wordt daarbij altijd gezien als de zwaarste vorm van straf, afgezien van de doodstraf natuurlijk.

Maar ... vrijheidsontneming wordt – in ieder geval door een heel aantal gedetineerden – meer ervaren als asielfunctie (lekker op tijd je natje en je droogje) dan als vergelding. Die genoegdoening wordt derhalve meer door het publiek als zodanig ervaren dan dat de dader daar nou van ondersteboven is. Straffen wérkt bovendien alleen bij mensen die gevoelig zijn voor straf. Die gevoeligheid is een biologisch bepaalde eigenschap: ons neuro-hormonale systeem bezorgt ons nare lichamelijke sensaties op het moment dat we in de stress raken, bijvoorbeeld omdat we iets willen uithalen wat niet mag en dat soort nare sensaties willen we vermijden. 'We' wil zeggen: u en ik. En dan nog...straffen werkt alléén als het consequent en gecontroleerd wordt toegepast en dat laat in ons land nog wel eens te wensen over. En het helpt níet ter preventie: recidivecijfers onder veroordeelde mensen zijn enorm hoog. En onderzoek heeft uitgewezen dat straffen ook geen effect heeft als het gaat om ánderen te weerhouden dingen te doen die niet mogen.

En tenslotte: straffen, met name vrijheidsstraffen bemóeilijken juist vaak de resocialisatie in plaats van dat ze die faciliteren. Denk bij jongeren bijvoorbeeld aan

gezinstherapie, een effectieve interventie, maar die juist ón-mogelijk wordt gemaakt als jongeren worden opgenomen in een justitiële jeugdinrichting. In Nederland kom je dan namelijk vaak terecht in ver afgelegen instituten waar ouders en andere gezinsleden niet kunnen komen, terwijl je juist zo gauw mogelijk na het delict gezinstherapie zou willen starten. Maar ook onderwijs wordt onderbroken. En in een justitiële jeugdinrichting hebben jongeren per definitie géén gezónde leeftijdgenoten om zich heen, en dat is toch voorwaarde om welke interventie dan ook te laten slagen. Verleden jaar wees promotie-onderzoek in de Bascule (het centrum voor kinderpsychiatrie in Amsterdam) uit, dat forensisch psychiatrische dagbehandeling alleen al de gewelddadigheid van jongeren significant doet afnemen. (Tussen haakjes: het zal u gaan opvallen dat ik niet bij alle genoemde onderzoek de auteurs in Leiden en Amsterdam ga noemen; de namen van deze collega's vindt u straks terug in de gedrukte versie van deze oratie). 'Nou', zeggen sommigen dan, 'vrijheidsstraffen zijn in ieder geval nuttig voor de beveiliging van de maatschappij want de crimineel zit mooi opgesloten'. Dat is wel zo, maar dat gaat alleen op voor de duur van de detentie. En dan ga ik even voorbij aan het gegeven dat jongeren tijdens zo'n detentie heel veel crimineels bijleren: en als je dat optelt bij de behaalde beveiliging zou dat allemaal per saldo nog wel eens negatief uit kunnen vallen. Interessant onderzoeksproject trouwens.

Samengaan van delinquentie en psychische stoornissen

Nog een ánder aspect: de wetgever heeft zijn directieven in het strafrecht ontwikkeld voor de álgemene bevolking van Nederland. De praktijk laat evenwel zien dat de meeste mensen, zeker jongeren die intensief met het strafrecht te maken krijgen, mensen zijn met een héél problematisch leven. In het laatste decennium hebben we veel meer zicht gekregen op stoornissen, die vooral jongeren en jongvolwassenen die met justitie in aanraking komen, kenmerken. Denk aan de hoge prevalenties van psychische stoornissen als adhd en andere gedragsstoornissen, aan ontwikkelingsstoornissen en psychotische symptomen, aan misbruik van middelen, en aan trauma-gerelateerde en andere emotionéle stoornissen. Al met al is 90% van de jongeren en jong-volwassenen in detentie - behept of behept geweest met een psychische stoornis.

Er bestaat een duidelijke – ik zeg niet onmiddellijk: oorzakelijke – maar wel: er bestaat een dúidelijke relatie tussen dergelijke stoornissen en de aard en ernst van het delictgedrag. Denk bijvoorbeeld aan de hoge prevalentie van stoornissen bij méisjes in justitieland. Ze komen door positieve discriminatie van politie en justitie veel eerder in de kinderbeschèrming terecht dan in het strafrechtelijke circuit, maar ze zijn vaak – naast bijvoorbeeld getraumatiseerd en depressief - héél delinquent. Ik kan ook wijzen op de hoge prevalentiecijfers van psychische stoornissen bij jeugdige zédendelinquenten, en ... onder 12-minnertjes (kinderen die al voor hun 12e jaar contacten met de politie hebben), en ga zo maar door. De afdeling kinder- en jeugdpsychiatrie van VUmc/de Bascule doet samen met het LUMC Curium en justitiële jeugdinstituten als Rentray en Teylingereind en ook met de Raad voor de Kinderbescherming, veel onderzoek om deze cijfers boven water te krijgen. Dit onderzoek van ons heeft tot nu toe in ieder geval laten zien dat de prevalenties van psychische stoornissen - en trouwens ook van verstandelijke en andere neuropsychológische beperkingen - oplopen naarmate jongeren verderop in de strafrechtketen onderzocht zijn: kinderen met politiecontacten hebben in één op de drie gevallen een stoornis, jongeren die veroordeeld zijn in 90%. Toch krijgen lang niet alle jeugdige delinquenten die met het strafrecht in aanraking komen de

diagnostiek die nodig is om deze stoornissen vast te stellen en te behandelen. Mijn proefschrift liet destijds al zien dat kinderrechters weliswaar een goeie neus hebben voor stoornissen – in vrijwel alle gevallen dat ze diagnostiek aanvroegen wás er inderdaad sprake van één of meer stoornissen – maar dat ze die neus niet vaak genoeg gebruiken. Dat wordt overigens nu beter dank zij de ontwikkeling van richtlijnen voor het aanvragen van diagnostiek voor jeugdige verdachten. Kinderrechter-commissarissen zelf wijten dit onvoldoende aanvragen van diagnostiek aan een tekort aan budget.

Wat zijn dat nou eigenlijk: psychische stoornissen?

Wáár ik maar de gelegenheid krijg leg ik het nóg weer eens uit. Want enerzijds wordt er in het dagelijks leven vaak gesmeten met psychiatrische diagnoses (doe niet zo hysterisch en jeetje, wat een psychopaat!), anderzijds – en dat geldt zeker in het justitiële domein en in het jeugdzorgveld – vertonen de professionals die daar werken veel weerstand tegen psychiatrische diagnoses, terwijl die diagnoses nou juist de toegang bieden tot behandeling. Er is in Nederland sprake van sterke onderbehandeling van psychische stoornissen bij jongeren, zeker bij jongeren die met justitie in aanraking komen. Dat komt onder andere omdat er zo'n tekort aan jeugdpsychiaters is in de justitiële jeugdinrichtingen. In elke algemene kinderpsychiatrische kliniek van gemiddelde grootte werken méér kinderpsychiaters dan in alle justitiële jeugdinrichtingen samen (waar steeds zo'n 2500 kinderen opgenomen zitten)!

We definiëren – zo is wereldwijd afgesproken - psychische of psychiatrische stoornissen als volgt: *we zijn allemaal uitgerust met een zeker vermogen om met problemen – eigen problemen of die van een ander - om te gaan. Als nu door aanlegfactoren, of door stress of ziekte, of andere omstandigheden, dit vermogen om met problemen om te gaan tekort schiet, dan krijgen we klachten (slecht slapen, geen eetlust, óverdruk gedrag) en als die klachten zó ernstig worden dat we er niet meer door kunnen functioneren – je gaat niet meer naar school of naar je werk, je vermijdt je vrienden enzovoorts – dan spreken we van een stoornis.*

Ik vind het correcte gebruik van jargon rond gedragsstoornissen enorm belangrijk, want hoe kunnen al die instanties die zich bezig houden met jeugdige delinquenten anders communiceren? Dus...

We weten dat alle ernstige psychiatrische stoornissen inclusief de gedragsstoornissen in meer of mindere mate erfelijk bepaald zijn en dat die aanleg tijdens de zwangerschap ook nog eens ongunstig beïnvloed kan worden door roken, medicijn- en alcoholgebruik, en stress. Ná de geboorte, in de vroege kindertijd, vindt vervolgens een ingewikkeld spel van wederzijdse beïnvloeding met opvoeding en andere omgevingsfactoren plaats wat we samenvatten als de interactie tussen *nature* en ... *nurture*.

De tijd is definitief voorbij dat de oorzaken van jeugdcriminele gedragingen alleen toegeschreven kunnen worden aan werkloosheid, slechte vrienden en migratie. Dergelijke simpele verklaringen voor het ontstaan van delictgedrag gaan misschien alleen nog op voor: diefstalletjes, vandalisme en vechtpartijtjes: lichtere vormen van crimineel gedrag. Veel onderzoek op hersenanatomisch en hersenfunctie-niveau, en op neuro-endocrinologisch en op neuro-chemisch niveau draagt bewijsmateriaal aan voor een neurobiologische basis van het ernstige criminele gedrag.

Daarbij moet je je niet voorstellen dat criminaliteit als zodanig genetisch vast ligt. Criminaliteit is immers een maatschappelijk begrip, vooral door geschiedenis en cultuur bepaald. Denk aan blowen en wiethandel, abortus, fietsendiefstal, homoseksualiteit en alcoholgebruik: in de verschillende landen en door de jaren worden deze zaken overal verschillend gewaardeerd en evt. bestraft). Het gaat bij ernstige criminaliteit om stoornissen in hersenfuncties waardoor je een verhoogde mate van bijvoorbeeld impulsiviteit krijgt, of van defectueus moreel redeneren, of er is sprake van een ernstig gebrek aan empathie, of van strafongevoeligheid, of van agressie (vooral agressie met voorbedachte rade). Deze hersenfunctiestoornissen kunnen onder bepaalde omstandigheden ervoor zorgen dat iemand geweld gaat gebruiken of op een andere manier zichzelf of iemand anders ernstig benadeelt.

Gedragsstoornissen – en nogmaals: dan bedoel ik niet wat de leek daaronder verstaat: ongehoorzaamheid, bedplassen of vechten op het schoolplein – ik bedoel échte gedragsstoornissen en ik spreek dan ook liever over psychiatrische gedragsstoornissen, zijn stoornissen die, als ze niet worden behandeld, in 80% van de gevallen leiden tot ernstige psychiatrische handicaps. Dan moet u denken aan chronische depressies, aan persoonlijkheidsstoornissen en ook bijvoorbeeld aan verslaving. Een schrijnende illustratie daarvan laat ons Leids-Amsterdamse onderzoek zien onder de eerdergenoemde meisjes die 4-5 jaar geleden, toen 14-15 jaar oud, in justitiële jeugdinrichtingen werden onderzocht en die we nu weer opgespoord hebben, soms tot in de bordelen van Antwerpen: bijna allemaal vertonen deze jonge vrouwen momenteel dergelijke psychiatrische handicaps en per definitie functioneren ze dus slecht, in dit geval zelfs erg slecht: zowel ten aanzien van hun schoolloopbaan alsook hun werk en in relationele zin en in financieel-maatschappelijk opzicht.

PAUZE

Dit alles tot nu toe over crimineel gedrag en het bestraffen daarvan en over 'psychische stoornissen'...

Strafrechtelijke uitvoeringspraktijk

Als we dan vervolgens kijken naar de jeugdstrafrechtelijke en justitiële uitvoeringspraktijk dan blijkt dat de wetgeving rond stoornissen en de betekenis daarvan voor het jeugdstrafrecht niet duidelijk is. Niet eens zozeer rond het begrip stoornissen, maar vooral rond al hetgeen te maken heeft met de ontwikkeling van die kinderen en jongeren. Denk daarbij aan begrippen als een 'tekort schietende opvoeding' of een 'bedreigende opvoedingssituatie'.

Ik denk zelf dat allerlei ernstige symptomen en neuropsychologische tekortkomingen maar vooral ook genoemde opvoedingsrisico's niet goed in een strafrecht vast te leggen zijn, laat staan dat ze hanteerbaar zijn in de strafrechtspraktijk. Dit soort beperkingen heeft er in toenemende mate toe geleid dat het recht spreken van kinderrechtshouders meer gebaseerd raakt door praktische haalbaarheid dan op wetgeving. Zij moeten daarbij vaak afwisselend het civiele en het strafrecht toepassen, al naar gelang de plaatsingsmogelijkheden in de instellingen.

Bij dat onderzoek van meisjes die justitieel opgesloten waren vonden we bijna evenveel delinquentie bij de kinderbeschermings meisjes als bij de voor straf opgesloten meisjes en de gestrafte meisjes lieten evenveel stoornissen zien als de

kinderbeschermings meisjes. De politiek, niet gehinderd door dit soort wetenschappelijke feiten, roept dan een paar jaar geleden dat de kindbeschermingsmeisjes in de jeugdzorg van minister Rouvoet behandeld moeten worden en niet door justitie. Justitie en Rouvoets programma-ministerie zijn er vervolgens jaren mee bezig om dat te operationaliseren – o, wat kost dat een geld en wat gaat dat ten koste van de energie die gestoken moet worden in verbetering van de kwaliteit van zorg. En inmiddels is het hele plan alweer door sommige partijen herroepen...)

Ook zo stelden we een paar jaar geleden vast dat detentiegestrafte jongens in de meeste gevallen net zo gestoord zijn als jongens met een pij-maatregel en dat de toeleiding naar een pij dus andere wegen volgt dan de weg waarlangs een pij zou moeten worden opgelegd, nl. wanneer er sprake is van een stoornis. Het bleek dat in meer gevallen etniciteit bepalend was voor de inhoud van het vonnis dan de ernst van het delict of de mate van gestoordheid. Bij Marokkaanse jongeren wordt dat nog eens uitvergroot: Marokkaanse jongens zitten langer vast in onze jeugdinstellingen dan autochtone Nederlanders en voor vaak minder ernstige delicten, Ik durf dan ook te stellen dat vrijheidsstraffen en maatregelen niet opgelegd worden omdat aard en ernst van het delictgedrag daartoe nopen maar gewoon vanuit het onvermogen van ons systeem om deze jongeren op een andere manier op het rechte pad te krijgen en de zorg te bieden waar hun stoornissen om vragen.

Jongeren in het volwassenstrafrecht

Het jeugdstrafrecht laat slechts korte straffen toe en die straffen zijn evenals de jeugdmáatregelen eindig. Dat doet soms rechters grijpen naar volwassen vonnissen: zie de zaak Murat D. die op zijn zestiende, zwakzinnig en ernstig gestoord, vijf jaar volwassengevangenisstraf kreeg opgelegd én tbs met dwangverpleging. In Nederland worden elk jaar – de laatste jaren overigens veel minder vaak dan voorheen - enkele honderden jongeren op die manier volgens het volwassenstrafrecht gevonnist. Collega Weijers heeft deze vonnissen geanalyseerd en concludeert in zijn zeer lezenswaardige boekje hierover dat er in die gevallen nauwelijks een relatie bestaat tussen de ernst van het delict en de beslissing van de rechtbank om te vonnissen in volwassenstrafrechtelijk kader. Er wordt door rechters naar de strafrechtelijke bepaling die dit mogelijk maakt onder andere gegrepen als men de persoon ‘volwassen genoeg’ acht, wat een heel subjectief begrip is. Weijers bepleit dan ook om het begrip gestóórdheid te hanteren. Dat begrip is veel beter in getal en maat is uit te drukken dan de psychologische ontwikkeling. Hij draagt overtuigende bezwaren aan tegen toepassing van het volwassenstrafrecht, bezwaren van zowel inhoudelijke als processuele aard.

Justitiële jeugdinterventies

Onderzoek van Cozijnsen en Van der Velden op het Instituut voor Strafrecht en Criminologie van deze Faculteit liet zien dat de vernieuwing van het jeugdstrafrecht in 1995 niet veel heeft opgeleverd. De mogelijkheden werden uitgebreid om zaken af te doen langs alternatieve weg, maar tegelijkertijd werden de maximumstraffen voor minderjarigen verdubbeld. Alternatieve sancties als HALT werken niet zoals men had gehoopt en er wordt steeds zwaarder gestraft: in tien jaar tijd heeft een verdubbeling plaats gevonden van de detentievonnissen. Desondanks komen almaar hogere recidivecijfers naar voren onder zowel de detentiegestrafte als onder de jongeren die een maatregel gedwongen behandeling opgelegd kregen. Van de in 1995

beoogde minimale justitiële interventies is weinig terechtgekomen, sterker nog: er wordt almaar repressiever opgetreden zonder dat dat enig effect sorteert.

De verjustialisering is zozeer verankerd geraakt dat bijvoorbeeld ook de wachttijden enorm zijn opgelopen, zowel bij de Raad voor de Kinderbescherming als bij het Openbaar Ministerie, en zowel bij het Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie en Psychologie als bij de behandelinrichtingen (pij-passanten). De bedragen die gemoeid zijn met het laten functioneren van dit systeem zijn torenhoog: de politie in Utrecht rekende enkele jaren geleden voor hun 20 zwaarste klanten uit, allemaal minderjarigen, die ieder

- tientallen keren opgepakt waren geweest en door een raadsmedewerker waren onderzocht,
- die vele malen voor de jeugdofficier waren verschenen en
- gemiddeld zo'n tien keer voor de kinderrechter hadden gestaan, en
- die óók nog eens enkele keren voor kortere of langere tijd gedetineerd waren geweest,

dat er per jongere zo'n 200.000 euro was uitgegeven, **met nauwelijks enig effect.**

Bouke Wartna, recentelijk gepromoveerd op het gebied van recidive onderzoek, stelde vast dat jongeren uit de jji's tegenwoordig minder recidiveren dan enkele jaren geleden, maar toen hij die cijfers verder analyseerde kon hij niet anders concluderen dan dat dat kwam omdat er de laatste jaren veel meer lichtere gevallen in de jeugdinrichtingen terecht zijn gekomen.

En verder: de laatste decennia werd ongeveer twee miljard euro geïnvesteerd in de bouw en exploitatie van justitiële jeugdinrichtingen wat voornamelijk tot gevolg heeft gehad dat Nederland de bedenkelijke kampioen van Europa is geworden in het opsluiten van kinderen en jongeren. Ondertussen hebben we in de zorg 7 jaar moeten vechten voor geld om de wél effectieve gezinstherapieën, multisysteem therapie en functionele gezinstherapie in Nederland gevalideerd en geïmplementeerd te krijgen.

Kijken we naar de ons omringende landen dan zien we dat bijvoorbeeld in Duitsland en de Scandinavische landen er een jeugdstrafrecht gehanteerd wordt dat begint met 15 jaar. Voor jongere ouders is er jeugdzorg. En *last but not least*: België heeft helemaal geen strafrecht voor minderjarigen en alléén maar jeugdbescherming. In al deze landen is er even weinig (of zo u wilt: evenveel) jeugdcriminaliteit als in ons land. Als laatste voorbeeld: het conservatieve Zwitserland heeft zojuist een nieuw jeugdstrafrecht ingevoerd waarbij voor iedere minderjarige delinquent is vastgelegd dat het eerste jaar na het begaan van een strafbaar feit met jeugdzorg wordt gereageerd. Pas bij falen daarvan wordt er naar het strafrecht, een jeugdstrafrecht gegrepen.

Al deze constatering hebben ertoe geleid dat ik in de afgelopen jaren voorstellen heb gedaan ter verbetering. U kunt die nalezen in de gedrukte uitgave van deze inaugurele rede. Ze komen neer op een striktere scheiding - bij de beoordeling van een jongere - tussen gevaarlijkheid, gestoordheid, de eis om genoegdoening en eventueel bescherming (in de zin van kinderbescherming). In ons huidige strafrechtelijke en justitiële systeem lopen al deze dingen door elkaar en dat gaat ten koste van adequate zorg. Ik wil daar hier alleen nog aan toevoegen dat het per sé

noodzakelijk is dat de hele bejegening in de justitiële zorgsfeer dicht bij huis en dicht bij de school van de jongere zijn beslag moet krijgen.

Een strafrecht voor adolescenten

Bovenstaande gaat over strafrechtelijk minderjarigen, van 12-18 jaar dus. Waar ik vandaag naar toe wil is u laten zien dat de 18-23 jarigen (die dus onder het volwassenstrafrecht vallen) samen met de 15-18 jarigen (die onder het jeugdstrafrecht vallen) een veel meer homogene groep vormen dan de pubers van 12-14 jaar en adolescenten van 15-18 jaar die momenteel samen dat jeugdstrafrechtelijke kader delen.

Laten we eens kijken of dat klopt. Eerst vanuit het perspectief van de lichamelijke ontwikkeling, meer specifiek vanuit de ontwikkeling van de hersenen, en daarna vanuit psychosociaal perspectief. Misschien is het een herhaling, maar ik wil u laten zien dat het huidige **verschil in strafrechtelijke behandeling** van de 15-18-jarige en de 18-23-jarige delinquenten geen rationele basis kent en ik zal dadelijk dan ook eindigen met voorstellen om het kinderstrafrecht af te schaffen en een adolescentenstrafrecht in het leven te roepen waarbinnen de groep van 15/16 tot 23 jaar vervolgd en berecht kan worden resp. zorg kan ontvangen voor zijn stoornissen en onderwijs voor zijn verdere ontwikkeling.

Casus: ik moet hier even terugdenken aan twee vrienden die samen een ernstige brand stichten. Andere jongens dus dan in mijn eerste casus. Toevallig ook brandstichters. De een is 17, de ander 18 jaar oud. De 17-jarige krijgt diagnostiek en daarbij wordt een depressie vastgesteld – hij verloor zijn moeder aan kanker; zijn vader hertrouwde met een vrouw die een tijdje later bevalt van een nieuw broertje wat voor de rouwende zoon een grote troost oplevert; echter, dit baby'tje overlijdt ook na enkele maanden. Bij vonnis krijgt deze jongeman forensische dagbehandeling opgelegd. Daar leer ik hem kennen.

De 18-jarige ken ik heel toevallig ook, omdat hij als kleuter jarenlang wegens ernstige ontwikkelingsproblemen in behandeling is geweest op mijn vroegere werkplek. Hij wordt echter in het volwassenstrafrecht vervolgd, krijgt geen diagnostiek en draait voor 8 maanden de gevangenis in. Zijn vader belt me op om me dit verhaal te vertellen en om advies te vragen. Ik denk dat deze dubbele casuïstiek heel goed mijn betoog illustreert.

Lichamelijke en neurofysiologische ontwikkeling

De lichamelijke en neurofysiologische en neuropsychologische ontwikkeling van kinderen laat zien dat hun lengtegroei plaats vindt tot hun 16-18e jaar Evenwel, spiermassa, het longvolume (conditie dus) en het gewicht van de botten, dat groeit allemaal door tot het 23^e jaar.

De hersenen. De grijze stof van de hersenen vertoont een groeispurt tot 14-15 jaar om daarna gesnoeid te worden, *pruning* in vakjargon. Ook de myelinisatie neemt tóe waardoor in de prefrontale cortex functies als planning en flexibiliteit tot volwassenheid komen. Dat hele proces loopt door tot het 25^e jaar. Dat is voor neuropsychologen bijvoorbeeld reden geweest te veronderstellen dat je van 15-18-jarigen geen 'studiehuis'-prestaties mag verwachten. Ook psychische functies als inhibitie en onderdrukking van interferenties komen pas na het 20^e jaar tot bloei. Ten aanzien van risicogedrag wat we veel zien tussen de 15 en 23 jaar wordt de misschien wel meest wezenlijke ontwikkelingsstap pas genomen bóven de 20 jaar:

tót die leeftijd hebben leeftijdgenóten de grootste invloed op het nemen van risicovolle beslissingen, erná nemen mensen eerder zélf beslissingen in risicosituaties, en wel op grond van hun toegenomen autonomie. Adolescenten zien namelijk waarschuwingssignalen wel als ze voor gevaar staan, maar ze doorvoelen die niet en laten de kans om te stoppen (nogal eens) passeren.

Functioneel MRI-onderzoek (onderzoek van het functioneren van de hersenen met behulp van scantechnieken) liet zien dat adolescenten zich laten sturen door de hersenkern (nucleus accumbens) die reageert op directe beloning, terwijl de hersenen van mensen bóven de 25 een sterkere activiteit vertoonden in de amandelkern en prefrontale cortex, wat maakt dat zij in gevaarlijke situaties eerder naar de lángetermijn-consequenties kijken.

Ook op emotie-regulatiegebied zien we de grote veranderingen bij het íngaán van de volwassenheid, méér dan in de loop van de adolescentie, dus onder de 20. Pas wanneer de prefrontale cortex uitgerijpt is, is de jongvolwassene in staat om zijn emoties te reguleren, op een betere manier dan hij voor die tijd vermag.

Ontwikkelingspsychologisch en sociaal-psychologisch perspectief

Een van de redenen om de strafrechtelijke leeftijd in 1988 te verlagen van 21 naar 18 jaar was de veronderstelling dat jongeren meer geëmancipéerd waren, en een volwassener leven leidden dan tót de jaren 80 het geval was. In een aantal aspecten opzichten was dat ook wel zo – uitgaansgedrag, motor rijden, reizen, seksuele vrijheden aanpakken – maar de feitelijke psychologische ontwikkeling (waarvan we nu ook nog eens de neurofysiologische basis hebben leren kennen dankzij de zojuist genoemde moderne technieken) heeft een bijna ómgekeerde beweging laten zien: jongeren zitten langer op school, ze blijven langer thuis wonen, ze gaan veel later een langer durende relatie aan, krijgen pas later hun eerste vaste baan en kopen bijvoorbeeld ook veel later een eerste eigen woning. Erikson sprak al over een *psychosocial moratorium*, een periode waarin de adolescent nog niet hoeft te voldoen aan de eisen die aan een volwassene worden gesteld. Arnett (2000) spreekt over die leeftijdfase tot 25 jaar als de fase van het *emerging adulthood*: langzaam komt de eigen kijk op de wereld tot stand, langzaam leert de jongvolwassene onafhankelijk beslissingen en verantwoordelijkheid voor zijn leven te nemen, en langzaam wordt hij financieel onafhankelijk en maakt ie keuzes ten aanzien van een definitieve partner, woonplaats en werk. Het empathisch vermogen krijgt óók dan pas vaste vorm. Kohlberg en andere autoriteiten op het gebied van de morele ontwikkeling, beschrijven dat de adolescent pas na het 22^e jaar zich weinig meer gelegen laat liggen aan de sociale regels van zijn leeftijdgenoten. Ná die leeftijd pas krijgt een autonoom gevoel voor normen en waarden een kans en dat is precies wat ook naar voren lijkt te komen in Eveline Crone's huidige imaging UITLEG!! onderzoek hier in Leiden.

Onze maatschappij heeft zich inmiddels op déze ontwikkelingsgang van jongeren ingesteld: universitair onderwijs en beroepsopleidingen lopen door tot 22-23 jaar, woonvoorzieningen zijn ingericht voor alleenstaanden (slechts een enkeling woont al samen of is al getróuwd op die leeftijd). En ik kan als voorbeeld studentenhuizen noemen en studentenverenigingen die deze leeftijdgroep nodig heeft om zich te ontwikkelen. Autoverzekeringen zijn duurder voor jongeren tot en met 23 jaar en zelfs RIAGG's kennen jeugdafdelingen die cliënten zien tot ... 23 jaar. Alleen de wétgever dacht 20 jaar geleden: laten we de wettelijke volwassenheidsleeftijdgrens verlagen naar 18 jaar incl. de overgang van

jeugdstrafrecht naar het volwassenstrafrecht. En weer herhaal ik: natuurlijk wil je eigenlijk wetgeving die op een gelijke manier opgaat voor alle mensen, maar de wetgever had zich ook kunnen realiseren dat het strafrecht toch wel heel vaak uit de kast gehaald moet worden voor mensen die géén gemiddelde intelligentie hebben en die stoornissen – vaak méér dan één - met zich meedragen. Om niet te spreken van het grote aantal mensen die in het justitiedomein terecht komen bij wie én een verstandelijke beperking speelt én psychiatrische stoornissen.

Samenvatting

Ik vat samen:

Het strafrecht voor kinderen is een weinig efficiënte reactie op de misdragingen van de jeugd-tot-pakweg-15/16 jaar. In de belangrijkste ons omringende landen worden deze kinderen gewoon opgevangen door de jeugdzorg. En ook al hebben we vanuit de jeugdzorg natuurlijk ook niet overal antwoorden op: het bespaart geld en de tenuitvoerlegging vraagt niet om hoge muren en miljoenen aan beveiligingselektronica, het is een stuk humaner en conform de Rechten van het Kind en het biedt ons veel meer kansen de methoden verder te ontwikkelen die nu zgn. 'veelbelovend' zijn. Onderzoek doen in het justitiedomein is veel minder gemakkelijk uit te voeren dan in het gezondheidszorg domein.

Het jeugdstrafrecht bestaat ruim honderd jaar en is in die periode - behoudens enkele aanpassingen – inhoudelijk nooit ingrijpend gewijzigd. Mijns inziens zijn we in een tijdperk aanbeland waar we het jeugdstrafrecht - gezien de grote hoeveelheid kennis die over het menselijk functioneren beschikbaar is gekomen - nog eens goed tegen het licht moeten houden. De anatomische en neurologische ontwikkeling van jonge mensen bereikt pas een cruciale grens tussen pakweg 21 en 24 jaar: dan pas zijn lijf en leden en vooral ook de hersenen en het sociale functioneren min of meer klaargestoomd voor de volwassenheid, niet eerder.

Waar het bij jongvolwassen delinquenten op neer komt is dat een aangepast straf(proces)recht er toe kan bijdragen dat deze ontwikkeling in de gewenste richting wordt omgebogen. Als we weten dat het gros van de ernstige jeugdige en jongvolwassen delinquenten behalve dit criminele gedrag ook veel psychopathologie en psychosociaal disfunctioneren vertoont en als nu blijkt dat het strafrecht vooral geactiveerd wordt bij déze jongelui, moeten we dan niet naar een adolescenten- en jongvolwassen strafrecht dat naar moderne inzichten veel meer gericht is op behandeling en ontwikkeling dan alleen op genoegdoening, preventie en voorkoming van eigenrichting? Willen we deze jonge mensen-in-ontwikkeling kansen geven met behulp van effectieve interventies of volgen we de politieke stroming die na honderd jaar de vernieuwing ziet in het vanaf 16 jaar veroordelen van jongeren als waren het volwassenen??

Juristen en maatschappelijk werkers hebben 100 jaar lang het beeld bepaald van de tenuitvoerlegging van dat jeugdstrafrecht. Gedragsdeskundigen en psychiaters zijn er pas vanaf de jaren tachtig van de vorige eeuw aan te pas gekomen. Zo heeft de vereniging van Jeugdforensisch Psychiaters en Gedragsdeskundigen EFCAP vorig jaar pas zijn tienjarig bestaan gevierd! Er bestaat een groot tekort aan psychiatrische expertise in de justitiële jeugdinrichtingen. Elk kinder- en jeugdpsychiatrisch centrum van gemiddelde grootte in Nederland heeft méér psychiaters in huis dan alle justitiële jeugdinrichtingen sámen!! Ik vind dat onaanvaardbaar. De Bascule die tot nu toe

bijna alle forensische jeugdpsychiaters die we hebben in Nederland heeft opgeleid kan dit probleem niet in zijn eentje oplossen.

Conclusies

Strafrecht is mijn vak niet, modernisering van het strafrecht ook niet. Mijn vak is problemen van jonge mensen herkennen en erkennen, en een steentje bijdragen aan de zorg zodat ze zich goed ontwikkelen, nieuwe kansen krijgen en op het rechte pad blijven. Ik stel dat niet op basis van moralistische overwegingen, maar uit overwegingen van gezond maken van individuen die een gezond aandeel zouden kunnen leveren aan onze maatschappij. Ik heb daarbij voldoende realiteitsbesef om te erkennen dat er maatregelen genomen moeten kunnen worden tegen diegenen die de mogelijkheden tot verbetering niet in huis hebben en voor wie de stand van kennis nog te gebrekkig is dat we hen een gunstig perspectief kunnen voorspiegelen: we kunnen nog niet iedereen afdoende behandelen. Tegen hen is en blijft beveiliging van de maatschappij nodig, netjes gereguleerd in een strafrecht, met een rationele dosis genoegdoening.

Maar wél een strafrecht dat tegelijkertijd voor de bulk van de jonge mensen die ermee in aanraking komt, constructieve zorg of behandeling of... in petto heeft..

Dankwoord

Natuurlijk begin ik met mijn dank uit te spreken naar het college van bestuur van de Universiteit Leiden en de leden van de benoemingscommissie voor het vertrouwen dat zij in mij gesteld hebben. En naar het bestuur van de Modderman stichting die deze leerstoel mogelijk maakte.

Wat dichterbij staan mijn collega's in de faculteit (decaan Carel Stolker, departementshoofd Tineke Cleiren en afdelingshoofd Martin Moerings, en Joan de Wijkersloot, Andrea Donker, Pauline Schuyt en Jeroen ten Voorde) die mij allemaal zo hartelijk ontvingen en nog steeds elke keer dat ik op de afdeling rondloop me een gevoel van welkom-zijn geven. Ik op mijn beurt vind het heel eervol mijn werk hier te mogen doen tussen bouw- en bestuursrechtwetenschappers, tussen fiscalisten en andere beoefenaren van voor mij vrijwel onbegrijpelijke vakken, in dat prachtige gebouw aan de overkant.

Mijn eerste anderhalf jaar zou absoluut minder succesvol zijn geweest zonder de hulp en steun van het afdelingssecretariaat: Reino Rustige en Natasja van der Schee en van Wim Bonis. En van onvolprezen Robin Cozijnsen, de man die de dingen steeds al klaar had nog vóórdat ik kon bedenken wat ik hem zou kunnen vragen. Robin, en jouw opvolger Susan Naeije, jullie hebben me ook geholpen met de literatuur voor deze oratie, samen met de emerging adult van de afdeling in Amsterdam, Cyril Boonmann. Dankjulliewel, het is een feest om met slimme en kritische, en ook nog eens bijzonder aardige jonge collega's samen te werken.

Ook wil ik mijn heel loyale en slimme en ijverige Duivendrechtse Biesbosch-genoten bedanken, dat ze tolereren dat ze, nadat Robert steeds spijbelde om in Leiden les te gaan geven, vervolgens nu wéér regelmatig misgrijpen als ik naar Leiden ben afgereisd. Robert zelf: mister Spa Bruis blijven we maar zeggen: er zit een hoop kracht achter maar je moet dus niet schudden voor het open maken. Dankjewel, Robert, voor onze leuke en inspirerende samenwerking! Ook dank ik de Raad van

Bestuur van het VUmc en mijn divisiebestuur daar en de raad van bestuur van de Bascule voor hun instemming met mijn functie hier.

Leidse rechten- en criminologiestudenten, jullie hebben mij deze eerste jaren veel leerzame discussies bezorgd.... De leukste zijn de inhoudelijke maar ik vind het ook heel leerzaam met jullie, allemaal advocaten in spe!, te discussiëren over vermeend onrecht inzake mijn puntentoekenning voor tentamens. Dat was ik bij geneeskundestudenten niet gewend. Nadat in mijn eerste jaar dertig studenten ingetekend hadden voor het keuzevak, kwamen er in het tweede jaar bijna 130 op af! Ik dank jullie ook voor het mij gelijk in mijn eerste jaar hier al nomineren voor het beste docentschap!

Ik eindig met een woord van dank aan mijn lieve familie en vrienden die altijd weer geïnteresseerd zijn in wat mij bezig houdt; hier een speciaal dankjewel aan mijn twee zussen die al maanden lang voor 'ons moeder' zorgen in het verpleeghuis, jullie doen veel meer dan ik zou kunnen waarmaken.

En aan het einde van dit verhaal aan Janneke: een kort maar heel gemeend dankjewel! Jij hebt na vele jaren het podium ingeruild voor de hulpverlening. Ik heb vele jaren hulp verleend en mocht vandaag weer even op het podium. Ik heb gezegd.